

A z a k a j ?

Spisal Ivo Šorli.

Also fragen wir beständig,
Bis man uns mit einer Handvoll
Erde endlich stopft die Mäuler —
Aber ist das eine Antwort?

H. Heine.

Pravzaprav sem doživel vse to sam, in zapisati bi mogel »Resnična povest«; le nekoliko je bilo treba seveda pre narediti, vsaj toliko, da ne boste mogli reči, da sem naravnost »prepisal« iz življenja.

Da, da, to očitanje smo tudi že slišali napram realistom in naturalistom, češ, tako piše lahko vsakdo, ko ni treba drugega nego kopirati, ali tudi le samo fotografirati življenje, oziroma usodo posameznikov! Pojdite, pojdite, gospoda! Mislite li res, da sme pisatelj romane in novele in drame, ki jih piše usoda, kar tako prepisavati? Le ozrite se okrog sebe, pa pogledajte te romane, novele, drame itd.! Tu so vam brezkončne, enolične, dolgočasne ekspozicije in kar na enkrat, brez stopnjevanja, že katastrofa! Ne vidite li, da usoda nima ni pojma o kaki tehniki? Ali pa vam ravno ista usoda stre kar eno, dve, tri srca, in če to kopirate, porečejo vam gospodje kritiki, da ste romantični, da ne umete duha svojega časa. Ali pa vam usoda vse svoje junake opijani, in v tem stanju si prerežejo drug drugemu vratove. Gotovo jako tragično, a fotografujte to, in čitatelji vam zataknejo ušesa in nos, ko pojdejo mimo te klavnice. Ali pa vam naredi tudi kaj takega: dispozicija, stopnjevanje, višek, vse še precej v redu, a pri katastrofi odbije vsem svojim osebam glave kakor vaški paglavec osatove glavice na polju. In če vam kak ubog Koder vse to kopira, so že za njim duhoviti Mencigerji s svojimi »Cmokavzarji in Ušpernami« . . .

Tako lahka tedaj ta stvar ni . . . A vsake umetniške nadarjenosti usodi pa tudi nočem odrekati. Tuintam napiše kaj, kar človeka res pretrese . . . A kaj bi tudi ne! Saj so njeni junaki tako naravni, resnični! . . . Glede dram si pa vrhutega noben dramatik ne more želeti boljših igralcev . . . Tu se je vsakdo tako vglobil v svojo ulogo . . . ta smeh, ta jok, tako pogojen! . . . Ej, človeku včasih kar kri zastane! . . .

Kdor bi rad postal pisatelj, svetovati mu je tedaj vsekako, da se postavi za široki hrbet usode, pa ji gleda malo čez ramo, kako vodi njena okorna, medvedja taca svoje pero. Nič manj koristno pa ni, če ima lepo odprte oči v velikem gledališču, kjer uprizarjajo njene kose . . . Seve, malce previden mora biti pri enem in drugem, ker včasih praska usoda tako nerodno, in igralci igrajo tako divje in neotesano, da lahko prileti i gospodu pisatelju kaj na glavo. In če je kaj težkega in ostrega, utegne se zgoditi, da je vsega pisateljevanja konec.

Pri dogodbi, ki jo vam tu povem, se je usoda držala še precej dobro. Šlo je lepo drugo za drugim. Morda vam ne bo ugajal konec? Moj Bog, saj meni tudi ni! Tudi jaz imam rajši »srečen konec«, posebno pri resničnih povestih — usoda piše same resnične povesti! — tako na primer v tem slučaju srečno in veselo poroko, h kateri bi bili gotovo povabili tudi mene; a če ni — ni! Kakor sem že rekel: usoda nima najboljšega okusa! . . . A naj bi morda izpremenil, ublažil konec? Hm, kaj hočete! začetnik sem, zato še ne prav samostalen, in bojim se oddaljiti se preveč od originala . . . In poleg tega se mi zdi tudi baš ta konec nekako poučljiv, tako da si pridobite vsaj nekaj, ko prečitате te vrste: če že zabave ne, pa vsaj poučila, da ne bo čas docela izgubljen. In to je tudi nekaj vredno! Morda opustite kdaj vsaj enega izmed onih »zakaj?«, s katerimi si človek le greni to neumno življenje . . . In da sklenem, kakor so sklepali včasih pisatelji svoje predgovore: ako se zgodi to le pri enem mojih čitateljev, bo pisec tega dogodka stotero poplačan za svoj trud!

I.

Vsak večer nas je bilo istih šest v predmestni krčmi »Pri treh prijateljih«, kjer smo v mali, čedni, separirani sobici pili in peli do polnoči.

Kako smo pravzaprav iztaknili to oddaljeno pivnico? Jaz sam ne vem.

No, »Pri treh prijateljih« so točili dobro vince, in nosila ga je na mizo lepa, prijazna natararica, in naš »parlament«, kakor smo se zvali, je zboroval vsak večer.

*

Mrzlo je bilo, in v hladnem svitu so gorele zvezde na nebu, ko smo hiteli skozi puste ulice tja doli v predmestje. Zdajpazdaj je potegnila ostra burja in vršela med našimi pridušenimi kletvicami mimo nas.

Iz stranske ulice se nam je pridružil šesti ud naše družbe, avskultant Muha, lep, ponosen fant, in bili smo vsi.

»Pavline ni več pri »Prijateljih«. Popoldne sem bil tam,« je izpregovoril po kratkem pozdravu.

»Kako?« smo izpraševali vsi vprek.

»Davi je odšla; gospodar ni hotel povedati, zakaj. Bog ve, kaj sta imela!«

»Strelal« je vzdihnil jurist Perič, »mene je imela tako rada!«

»Pomiri se! Naslednjica je baje še lepša . . .«

Zopet je potegnila burja — in podvivali smo se še bolj. —

*

Bila je res krasno dekle Posebno te oči! Ne one, ki sijejo in grejejo in žgo, kakor gorko poletno solnce, nego one, ki vlivajo v dušo mehko, sanjavo mesečino; ne one, v katerih zveni živa, vesela škrjančeva pesem, nego one, v kojih se topi strastnotožna slavčeva serenada . . . Name so naredile te oči poseben vtisk, ko sem se prvič ozrl vanje. Zdelo se mi je, da živi tam doli, globoko za njimi nekaj, kar bi ne spadalo tu sem, v to predmestno pivnico z onimi umazanimi vozniki . . .

Isto smo čutili menda vsi, kajti sedela je že gotovo četrto ure pri nas, in niti podjetni Muha, ki jo je imel ob svoji strani, še ni poskusil svoje sreče.

»No, Muha, kaj si lesen danes?« se je zasmel Perič, ko je odšla za hip v prednjo, splošno sobo.

»Ta se mi ne zdi tiste vrste!« je zmajal Muha pol resno, pol šaljivo.

»Pojdi, pojdi! Ne bodi no sentimentalen! Ta bi bila lepa! Še pri natararicah bomo dvorili po en mesec za en poljub!«

Vrnila se je in sedla zopet poleg Muhe,

»Gospodična, vsi gospodje so že zaljubljeni v vas, koliko bolj šele jaz, ki sem najbliže magnetu. Ah!« . . . In pritisnil jo je k sebi.

Vstala je naglo, in videlo se je, kako so se ji stisnile lepe ustnice bolj žalosti nego jeze, kakor bi hotele reči: »Saj sem vedela, da pride tudi to.«

»No, gospodična, ne bodite taki! Sedite vendar zopet,« je prosil Muha, malo v zadregi.

»Rada! A prosim, da ne boste več poredni!«

Zopet so ji bolešno vztrepetale ustnice . . .

Ostala je potem pri nas. Pravila nam je, da je z Gorenjskega, da je izgubila svoje starše že mlada, potem pa, da jo je vzela neka teta k sebi na Dunaj, kjer je bila poročena z železničnim uradnikom. Ko je umrl tetin mož, sta živeli še precej udobno na Dunaju dalje, in teta ji je skrbela tudi za potrebno izobrazbo. Pred enim mesecem pa je dobila dobro gospo mrtvo v postelji. Prodala je torej pohištvo, drugega teta, ki je živela le ob svoji pokojnini, itak ni imela, in sklenila se je vrniti v domovino. Jedva pa je došla v naše mesto, je zbolela tako hudo, da je morala v bolnišnico, kjer ji je pošel zadnji delček imetja. Ostalo ji torej ni drugega, nego sprejeti prvo službo, ki se ji je ponudila, dokler ne pride kaj boljšega. —

Burja je malce ponehala, ko smo se vračali v mesto. Perič je bil s svojo debelo palico ob železne zapuhe zaprtih prodajalnic . . . Jaz in Muha sva stopala molče za njim.

Čutil sem ono zadovoljnost, ki jo čutimo vedno, ako spoznamo, da se kako žensko bitje v teh sferah še ni pogreznilo v temo propalosti . . . Morda nam to ugaja že zato, ker vendar ni tako vsakdanje, kakor so one zmage po beznicah.

»Vraga! a krasna je ta nova Rezika! Ne da?« je izpregovoril slednjič Muha.

»Policija! Na pomoč! Muha je zaljubljen!« se je zasmejal Perič in udaril s svojo okovano palico ob zmrzli tlak, da so prhnile male iskricice na vse strani . . .

II.

In večer za večerom k »Trem prijateljem«. Rezika je sedela, če je le mogla, pri nas, le da sedaj prav tik Muhe. Izvedel sem, da je zahajal Muha tudi popoldne tja doli, in prepričan sem bil, da sta si z Reziko malo dobra, pa da se ji je zdelo oni prvi večer le še malo prezgodaj že začeti. Da je pa izobraženo dekle in da pazi zelo na svojo čast, nas je bilo tudi drugih pet trdno uverjenih. Čudno je bilo le, da si še vedno ni pomagala kam drugam.

Prišla je pomlad. V mehkem zraku je duhtela jasna himna mladosti, sreče, ljubezni . . .

Z Muho sva hodila dan za dnevom po kosilu na izprehod proti bližnji reki, če sva le količkaj utegnila. Bilo je krasno tam zunaj. Po cvetnih bregovih so se šetali živi šopki lepih mestnih gospic z onimi hrepenečimi pomladnimi očmi, niže doli ob reki pa so se igrali veseli učenčki med glasnim smehom in kričanjem Indijance, dokler jih ni pregnal kak »belokožni« poljski čuvaj, ako so postali predivjaški.

*

»Ti, jaz jo vzamem!« mi je rekel nekega dne nenadoma Muha, ki je postal pred enim tednom adjunkt, ko sva stopala počasi po navadni poti proti reki.

»Koga vzameš?« sem se začudil.

»No, Reziko, koga pa? Ali je to tako čudno? Mar si morem želeti boljše žene!«

»A, a! Izborno! Čestitam! Veseli me to iz vse duše! Ona pač zasluži to srečo! A to ni lepo, da si mi skrival tako dolgo.«

»Kaj hočeš! Saj še sam nisem bil na čistem. Saj veš, natakara je natakara — človek ne ve prav preteklosti, in ženitev je vendar važna stvar! Jaz sem previden — poznaš me! No, zdaj vem, pri čem sem. — Predsinočnjim so me grozno boleli zobje, in proti jutru sem hitel takoj, ko se je zvidelo, iz sobe, da bi zunaj vsaj lože prestajal. Mahnil sem jo torej proti Kostanjevici. Ko pridem na hrib, zaslišim iz cerkve orgljanje, in vstopil sem, da bi slišal petje . . . Tam pred oltarjem svetega Alojzija uzrem njo — kako ti je molila, kako zaupljivo upirala svoje krasne oči v lepega svetnika! . . . Odšel sem iz cerkve in jo počakal zunaj . . . Prišla je kmalu, in ponudil sem ji svojo družbo, pa jo prosil, da se vrneva po stranski poti v mesto. Ali so me zobje še boleli ali ne, ne vem; gotovo je, da jih nisem čutil prav nič več . . . Ob onem starem hrastu sem jo prosil, naj bo moja . . . Meniš, da je bila Bog ve kako vesela? . . . Jokala je in se vedla tako čudno . . . In potem je zahtevala, da se vrneva spet proti cerkvi . . . Tam me je prosila, da jo počakam . . . Dolgo je ni bilo ven. Slednjič pogledam v cerkev — in jo zagledam pri izpovednici . . . Veš, jaz sem jako vesel, da je pobožna, saj je to najboljša obramba ženski nedolžnosti, a da bi smel baš kak pater odločevati, ali me sme vzeti ali ne, to — — — Pa Bog daj patru dolgo življenje, odločil je pametno . . . Vrnila se je iz cerkve, in tam pri starem hrastu me je objela in mi priznala, da me ljubi bolj nego vse na svetu, da mi hoče biti žena, kakršne še ni imel noben

mož. Smejala sva se in bila srečna kakor dva otroka . . . Ej, to ti zna biti srčkano to ljubo, lepo dete!«

Mimo naju je prišla beračica in zaprosila daru. Muha ji je dalo celo krono! Moj Bog, kako lepa reč je ta ljubezen! . . . Ljubi moji, kadar vam šine v srce ta žarek iz nebes, dajte revežem vsak po eno krono! Naj bodo srečni i drugi ljudje, kadar ste vi srečni!

»Kdaj bo poroka?«

»O prej ko možno! Jutri že pojde Rezika na privatno stanovanje.«

»Nocoj pa naredimo malo odhodnico. Saj plačaš?«

»O da! A propos! Pozabil sem ti povedati! Ob sedmih pride z brzovlakom neki moj bratranec, ki ga še poznam ne. Moje tete, ki nas je lani posetila, se spominjaš pač še?«

»One z Dunaja? Torej njen sin?«

»Da! Biti mora ljub dečko.«

»Ve li kaj o tvoji zaroki?«

»Ne! Veš kaj, molčimo o tem! Povemo mu šele tam. Rad bi vendar slišal nepristransko sodbo. Prosi tudi druge, da ne izdado nič; videl jih boš prej nego jaz!«

Došla sva bila v mesto in se poslovila.

III.

Name ni naredil dobrega vtiska ta mladi Adolf . . . Ono nemirno, strastno kretanje je že, ako je telo še zdravo in čilo, ako v temnem očesu še gore oni nervozni plameni, toda živahnost tega izpitega, nekam trhlega života, vzdrtavanje teh oči brez pogleda, vztrepeta-vanje teh bledih, debelih ustnic mi je bilo zoprno. Naglo sem iz-pustil njegovo mrzlo, mokro roko iz svoje. Gotovo ni pojmlil Epi-kurjeve maksime, da je treba tudi najnižji užitek poplemeniti, potegniti ga iz umazanosti, ne pa sam stopati v to umazanost, ako hočemo, da nas ne zadene prokletstvo, ki je napisano na ono živalsko uživ-anje: gnus do vsega lepega, da, celo do — grdega, brezbržnost, sitost — blaziranost . . .

In vendar je gotovo bil ta obraz nekaj lep, zelo lep, predno so ga zaznamovale strasti s svojimi črtami. Ravno zato pa je bil sedaj še odurnejši.

Muha se mi je zdel tudi jako razočaran.

Vstopili smo »Pri treh prijateljih«. Rezike ni bilo. Nova nata-karica jo je šla takoj poklicat.

Iu prišla je v modrem krilu, lepša nego kdaj prej. Muha ji je hitel naproti.

A kaj je bilo to? . . . Vzkriknila je tako grozno, da še vedno ne morem pozabiti tega glasu, zamahnila za hip, potem pa odbežala bleda, strašno bleda, s tako čudno odprtimi očmi . . .

»Regina!« je vzkliknil za mano Adolf.

Vsi smo se ozrli . . . Tudi njegove oči so bile odprte, so strmele.

»Aha, tu jo najdem! Ha-ha! Tu jo imate torej golobico!«

»Ti jo poznaš?« je jecljal Muha.

»Seveda! Prav v svetopisemskem pomenu! A to je svidenje! Ha-ha!«

Vsi smo se tresli razburjenja.

»Sedite, gospoda, sedite, da vam povem! Ha, tako svidenje! Ali je še tako sentimentalna?«

»Kaj žlobudraš! Kje si jo videl?« je zaškripal Muha.

»Pa kaj imaš? Kaj me gledaš? Na Dunaju sem jo videl vsak večer. Saj je šele nekaj mesecev, kar je izginila! Škoda! Kavarna »Fin de siecle« ima vedno lepe kasirke, a Regina je bila vendar prva! In vedno tako otožna! To je bilo pikantno, če ti je začela jokati in se delala sramežljivo kakor kaka devica! Ha-ha!«

Ozrl sem se na Muho. Bil je blede, a popolnoma miren.

»Najbrže se motite! Gospodična, ki je bila prej tu, ni bila na Dunaju, in ime ji je Rezika, ne pa Regina!« sem opomnil Adolfu kolikor možno mirno.

»Rezika? Kako? No, to je vse eno! Ona je! Zakaj pa je ušla? Na Dunaju je tudi bila!«

»No, pa naj bo! Tu se je vedla zelo lepo! Sicer pa kaj nam mar zanjo!« ga je prekinil nekako razdraženo Perič.

Adolf ga je pogledal . . . zazelal . . . a začel takoj govoriti o neki drugi, ki je bila v »Café fin de siecle«.

Krčmar se je prikazal med durmi in pomignil Muhi in meni . . . Vprašal je, kaj pomeni vse to, da se je gospodična Rezika zaprla pa da joče v svoji sobi.

Muha ga je prosil, naj jo gre vprašat, ali sme k njej. Odgovorila je, da pride jutri sama k njemu.

Vrnila sva se k drugim in namignila jim, da gremo. Adolfu smo se zdeli izvestno jako dolgočasni ljudje . . . Imeli smo pač vsi toliko takta, da mu ni nihče povedal, zakaj že odhajamo.

»A jutri pridemo zopet? Poznam jaz to Regino ali Reziko — jutri bo moja!«

»Ne! Pusti deklo v miru! Če je prišla zopet na pravo pot, nima nihče pravice, da bi se okoriščal z njeno preteklostjo. Prijatelji,

dajmo si besedo, da molčimo o nocojšnjem dogodku! Druge poznam, da store to, a upam, da si tudi ti, Adolf, toliko plemenit!«

»Oprostite, gospoda, a Slovenci ste čudni ljudje. No dobro, molčal bom; komu naj sicer govorim o tem! Toda tvoja prava pot! E veš, kaj je prava pot?« —

Naredil je dovtip, kateremu bi se bil sicer morda kdo nasmehnil, a nocoj se ni ljubilo nobenemu.

Po ulici smo stopali Muha, Perič in jaz zadnji. Molčali smo dolgo.

»Kaj storiš, Muha?« sem ga vprašal slednjič. »Ti si človek, ki je takoj na čistem s svojimi načrti! Torej?«

»Vzamem jo!« je odgovoril odločno. »In zakaj ne? Prepričan sem, da je vse res, kar je govoril ta ljubeznivi moj bratranec. A kaj zato! Moje prepričanje poznata! Saj smo se vedno v teh vprašanjih tako ujemali. Bog ve, kako je pehala usoda ubogo revo, Bog ve, kako jo tirala v te družbe. In slišala sta, da je rekel moj bratranec, da je bila vedno žalostna, da je jokala. Bolje bi bila storila, da ni pustila profanirati svojih solz tem psom, a vsakdo ne more nositi svojih križev molče, posebno, ako so morda tako težki. A kar sem hotel reči: baš te solze značijo morda, da je nedolžnejša, tisočkrat nedolžnejša nego mnoge one spoštovane dame, ki se ščeperijo okrog nas. Jutri pride k meni. Tu mi mora odkriti vso svojo preteklost, da bom na čistem, in rečem vama, ako je — morala grešiti, spoštoval jo bom, kakor da ima le čiste dneve za seboj. Da bom znal prav soditi in da se ne dam oslepariti, to vesta! Ta moj sorodnik odide gotovo že v par dneh, ker smo mu prefilistrski, vi drugi pa boste znali molčati in ceniti mojo ženo, če jo bom cenil jaz!«

Slovenci smo mehke duše, a naš narod vendar ni vaje kazati na zunanje svojih čuvstev. Naše kmečke ljube matere so nam podajale svojo desnico v slovo, a niso nas objemale in poljubljale — in vendar so nas tako ljubile! Ta rezerviranost pa nam ostaja za vse življenje! A včasih čuvstva vendar prekipe . . . In oni večer vem, da sem stisnil prijatelju ves ginjen roko in vzkliknil iz dna duše: »Ti si vrla duša, predragi!«

Molče smo korakali dalje.

»Gremo v kavarno?« je vprašal Perič.

»Pojdite le! A mene oprostite! Kaj hočeta! Če človek doživi kaj takega, kakor jaz nocoj, se ga vendar malo prime!« je odgovoril Muha.

Tudi meni je bilo prešlo veselje do kavarne, in odšel sem domov. Zaspati nisem mogel dolgo.

Glejte mojega prijatelja! Stotine grehov je imel gotovo na svoji duši, in če bi bil hipoma umrl, moral bi bil po vseh naših katekizmih naravnost v pekel, in vendar mi je bila ta blaga, plemenita duša ideal! . . . To je bil človek, človek! . . . In pisatelj, ki bi bil postavil njega za junaka v svojem romanu, bi pokazal, da je resnična beseda ljubega pesnika, da je vsak pravi realist — idealist! Čemu slikati angele v človeških telesih, ko takih angelov ni, čemu koke-tovati z živalmi, ki imajo slučajno človeško glavo, roke, noge! . . .

IV.

Drugi dan sem šel po kosilu na stanovanje svojega prijatelja.

Sedel je na nizkem naslanjaču in pušil smodko. Bil je bled, a miren — videl sem, da trpi. In kako je znal ta človek moško trpeti!

»Torej je ni bilo?«

»Ne! Gospodar je bil tu! Odpeljala se je davi, a ga naprosila prej, da pride k meni pa mi reče, da dobim v dveh dneh od nje pismo. Videla se ne bova nikdar več, zato naj ne povprašujem po njej! Kadar dobim pismo, torej več o tem! Na, prižgi si cigaro.

Govorila sva o drugih stvareh.

Zvečer smo bili zopet »Pri treh prijateljih«, a le nekaj časa. Zdelo se nam je vsem, da so odnesli dragega mrliča iz hiše . . . Veseli smo bili, da si je vsaj Adolf poiskal že druge družbe.

In čez tri dni je došlo njeno pismo z Dunaja. Muha mi ga je izročil še isti dan, a me prosil, da ga prečitam doma.

Lepa, elegantna pisava . . . Videlo se je pa, da se je roka tresla, in da so se oči solzile . . .

Na Dunaju 18 . .

Jaz grem sedaj tja doli, kjer je tema . . . Še hipec postojim tu na robu, potem pa pojdem globoko, globoko doli . . . doli . . . Le hipec še . . . Ta svetloba mi je neprijetna . . . luč mi deje hudo . . . In vendar je treba, da strpim še trenotek, da govorim še enkrat z onim, katerega je ljubilo moje srce nad vse, da pokleknem še enkrat pred steber, katerega se je bila oklenila moja duša s tako silo . . . Ah, to dušo, da bi jo mogla raztrgati v sto koscev pa jo vreči od sebe! . . . Veš, prijatelj, tam doli ne marajo duše, tam doli kupujejo le telo, zato bi bilo dobro, ako bi mogla streti to dušo . . . A kaj, ko ne gre, ne gre! . . . Tako se drži! . . . Dá, mogoče bi bilo že . . . vzela bi revolver . . . ali pa le vrvico . . . ali . . . veš, tam zunaj šumi Dunav . . .

Da, da mogoče bi bilo streti to dušo . . . a ukončala bi tudi to lepo, mlado telo . . . In to je neumno, kaj ne? . . . Tam doli imajo radi taka lepa, mlada telesa . . . Zato ne smem raztrgati mahoma svoje duše . . . a tako počasi, veš, kosec za koscem . . . vsak dan malce . . . to je mogoče, to je lahko . . . In skoraj prav nič ne boli . . . In nekega jutra se zbudiš — pa ni nič več v Tvojih prsih . . . prav nič . . . vse je prazno . . . in lahko Ti je! . . .

Pravzaprav sem že bila enkrat tam doli . . . a takrat ni bilo lepo! . . . Čakaj, da Ti povem! Telo in duša sta bila tam doli . . . a duša je bila privezana na svetel žarek . . . Čudno je bilo, tako čudno! . . . Glej, ta žarek je bil vsajen prav v sredo moje duše in segal je visoko, visoko . . . gori do neba . . . Kadar je pogledalo moje oko po njem in mu sledilo više in više . . . ustavilo se mi je oko prav gori v nebesih — v očesu večnega Boga . . . In kako me je gledalo to veliko, dobrotno Oko! . . . In moja duša je vsakikrat zadrhtela, in molitev vročih solz se je ovila zlatega žarka . . . in spele so te solze više . . . više . . . in s sveto grozo sem videla, kako so slednjič zatrepetale gori v onem Očesu . . .

In nekega dne je dvignila božja roka na svetlem žarku mojo dušo iz prepada . . . In gori ob robu me je oblilo morje svetlobe . . . in moja duša je vriskala dobrotni Roki svojo vročo zahvalo . . . O kako sem bežala proč od gnusnega prepada! . . . bežala . . . bežala, da sem postala že vsa trudna . . . a tedaj si me čakal Ti sam, Ti moj ljubljenec, in me sprejel v svoje naročje . . . O kako je poljubovala moja duša presveto Roko!

A kaj jaz vem, kako je prišlo . . . Začutila sem, kako me je ta Roka hipoma udarila po glavi, da sem omedlela . . . In ko sem se vzbudila, sem zapazila, da sem spet tu nad prepadom . . . Oni prokleti žarek pa mi je še trepetal v dušo . . . Aj, ali sem ga zgrabila divje, aj, ali sem ga proklela, in — vrsk! — pretrgan je bil . . . In hipoma sta se dvignili od vzhoda in zahoda dve grdi, umazani, težki zavesi in se strnili sredi neba.

Čas je, da Ti povem svojo zgodovino! Potem sodi!

Začnimo! Pa prav prozajski!

Rojena sem na Gorenjskem v kmečki hiši. Deset let sem imela, ko so odnesli mojo mamico črni možje. Moj oče je potreboval dobre gospodinje, in poiskal si je dobre gospodinje. Hu! ali je bila to dobra gospodinja! Stradal je moj oče, stradala

jaz! In trpinčila me je s svojimi peklenskimi pogledi in pretepala me s pasjim bičem. In dan na dan prepir in pretep v hiši. Oče je postal žganjar, navaden žganjar, in prinesli so ga mrtvega iz beznice, kjer se je pretepal. Kaj sem trpela! — Toda, oprostí, rekla sem, da bom govorila prozajski, dasi bi lahko poetično! Ni res? O da, to Ti je poezija, krasna poezija: mama umrje, oče dobi pridno gospodinjo, pridna gospodinja muči pastorko, oče postane žganjar, cel žganjar, pretepa se, prinesejo ga mrtvega domov . . . Če to ni poezija! . . .

K pogrebu mojega ubogega, dobrega očeta je prišla i teta. In usmilila se je bledega otroka in vzela me je s seboj na Dunaj.

Teško je bilo slovo od groba dobre matere, od groba dobrega očeta. Kajti moj oče je bil dober, plemenit človek, dasi je bil le navaden žganjar. Prosim Te, ali ni to plemenito, če postane oče zavoljo svojega otroka navaden žganjar! . . .

Ej, to Ti je postala suha kmečka punčka kmalu divna dunajska gospodična! Petnajst let sem imela, pa sem že videla v katedrali sv. Štefana, da molijo mladi gospodje mene, a ne Madone, pred kojo sem klečala . . . In prosila sem Madono, naj ne bo »gelosa«, naj ne bo ljubosumna . . .

Moja teta je bila zelo, zelo pobožna dama! Morda preveč! . . . Iz cerkve v cerkev . . . in nobene zabave! . . . In cerkve me je bilo skoro strah! . . . Saj sem morala vedno moliti, naj ljuba Madona ne bo ljubosumna.

Če nisva bili v cerkvi s teto, morala sem se doma učiti. Mlada učiteljica me je poučevala. In naučila sem se mnogo. Škoda! tam doli, kamor grem jaz, tega ni treba . . . No, morda mi bo pa vendar le koristilo? . . .

S teto sva živeli po stričevi smrti vedno v tem enakomernem redu . . . Moškega bitja skoraj še videla nisem. In vendar mi je dohajalo toliko strastnih sonetov . . .

Nekega jutra dobim teto mrtvo v postelji, kakor sem Ti povedala že v Gorici . . . Črez teden dni so mi povedali, da ni zapustila skoro nič premoženja . . . Penzija je prenehala . . .

Kako mi je bilo, naj molčim! Bilo je strašno! To je menda dovolj!

Tete še vedno ne razumem, da me ni preskrbela za tak slučaj! Seve, služba moževa ni bila prevelika; izhajala sta ravno. Poleg tega je on mnogo potrošil za glasbo. Po njegovi smrti pa na kako prihranjevanje še misliti ni bilo. Teta je pač mislila

tako: Dekletu priskrbim dobro izobrazbo, lepa je, in dvomiti ni, da se ponudi kaka ugodna prilika. Da je Bog gotovo ne pokliče, predno se to zgodi, ji je pa gotovo jamčilo njeno skalnotrdno zaupanje v božjo dobroto.

Uboga teta se je motila! Jaz sem stala sama v tujem svetu.

Začela sem iskati službe . . . Eden, dva meseca . . . zaman! Saj še pravih izpričeval nisem imela! . . . Plačala sem inserat . . .

In glej, nekega jutra dobim poziv, naj pošljem svojo fotografijo . . . Dva dni pozneje sem dobila obvestilo, da sem sprejeta v kavarni »Fin de siècle«.

Došla sem v kavarno. Moj Bog, kam sem bila prišla!

Moški so se mi laskali in mi prisegali svoje simpatije. Najvsiljivejši med njimi so bili častniki. Bilo mi je neznosno v tem ozračju. Ti si ne moreš misliti, kaka revica je lepa blagajničarka v kaki velikomestni kavarni!

Nekega večera pa je prišel on . . . S svojim velikim, sanjavim očesom je gledal okrog sebe, se ozrl tudi name.

Prisedel je k meni poleg buffeja, in začela sva govoriti. Povedal mi je, da je ruski slikar, da kopira sedaj tu neko slavno Madonno v Belvederu in da se čuti samega, ker nima nobene prave družbe.

Videl je vse moje gorje, in v njegovem lepem očesu se je zableščala solza. O kako dobro mi je delo, da me ume ta fina, blaga duša!

Prihajal je potem vsak večer. Postala sva prijatelja, da, ljubila sva se kakor brat in sestra.

Kako rad bi me bil rešil iz te sužnosti — a revež je bil ubog. Da bi mu bila pa v nadlego, tega za Boga ne! In zato me je začel rotiti, naj grem vsaj od tod, naj se vrnem v svojo domovino, da se mi že obrne kako na bolje.

In ločila sva se . . . Dva dni potem sem bila že »Pri treh prijateljih« . . . Dalje veš sam . . .

In sedaj stojim tedaj tu ob robu prepada in pozdravljam Te, kakor so pozdravljali rimski gladiatorji, odhajajoč v areno: »Ave! umirajoča te pozdravlja!«

Ha! da bi mi zveri le dobro pomagale trgati dušo! Tu jo imate, ne branim se vas! Trgajte, trgajte!

In sedaj le še eno vprašanje . . . le še en »zakaj«? . . . Ve čudne skrivnostne moči, ki vladate človeško življenje! Zakaj je moralo tako priti? Zakaj ste mi dale lepo telo, dovzetno

dušo, a zakaj ne tudi kruha? Zakaj ste me pahnile v prepad, potegnile me iz njega, pa me sunile zopet vanj? Zakaj? zakaj? zakaj? In kako vam je ime, vam usodnim oblastim? O moj Bog! Te li nisem prosila odpuščanja, nisem li prala svojih pregreh, če sem jih storila s svojo krvjo? Ali Ti nisem prisegla v oni cerkvi pred oltarjem svete Magdalene, da hočem biti Tvoja najhvaležnejša stvar, ako mi odpustiš, pozabiš, kar je bilo? Ali nisem bila pripravljena, žrtvovati Ti oni neizrečeni strah, da pride moja strašna preteklost kdaj na dan? Ali — — —

Dovolj, dovolj! . . . Čemu vpraševati, čemu »zakaj«!

Z Bogom! Z Bogom! . . .

Arena se odpira . . . Ave! ave!«

* * *

In to bitje je moralo torej tja doli . . . Moja duša je trepetala, in v njenih globinah je odmevalo: »Zakaj? zakaj! zakaj!«

Muho sem dobil zopet na naslanjaču, kadečega cigaro. Ravno tako bled . . . in ravno tako miren kakor včeraj . . .

»Prečital?«

»Da! Ah, moj Bog, ta »zakaj«? To mi ne gre iz glave! . . .«

Tolstoj in njegov roman „Vstajenje“.

Spisal Ivan Prijatelj.

I.

Ruska literatura — ona namreč, ki si je pridobila v par naskokih ves izobraženi svet — ni rezultat stoletnega razvitka, dolgega, neprestanega napredovanja in vzdržnega ustvarjanja. Ta ruska literatura je ena sama evolucija in sicer tako mlada, da njen postanek ne sega za prag devetnajstega stoletja. Iz mogočnih iniciativ je izšla in že pri svojem prvem razcvetu se je odlikovala z dalekosežnim pogledom in globoko izvirnostjo.

Taka literatura je mogla nastati samo v Rusiji. Od tod je mogel priti junak, kjer je imel prostora, da je razvil svoje moči. Tu je bila zavest ogromnosti, večnosti močnejša nego kjé drugje: podlaga ji je bil celoten svet, čisto drugačen, kakor so drugi svetovi, cel svet zase. Ta podlaga so bila tla ruskega naroda, naroda prirode in fan-